

**Ξεχάστε ό,τι μάθατε για τον Ιωάννη
Μακρυγιάννη – Έταν τελικά δήθεν
ήρωας, παραδόπιστος, συνωμότης,
διπρόσωπος, κινητήριος μοχλός του
Εμφυλίου**

Δήθεν **ήρωας**, παραδόπιστος, χρηματοδούλος, συνωμότης, διπρόσωπος, αυλοκόλακας, κινητήριος μοχλός του **εμφυλίου πολέμου**. Όλα αυτά για έναν άνθρωπο που πολλοί θεωρούν Άγιο!

Ιωάννης Μακρυγιάννης: οπλαρχηγός της **Ελληνικής Επανάστασης**, στρατιωτικός, πολιτικός, συγγραφέας (των Απομνημονευμάτων του)... Μέχρις εδώ σωστά όλα.

Ο (στην εποχή του) διάσημος ποιητής **Αχιλλέας Παράσχος** έχει στύψει το μυαλό του κι έχει γράψει: «Ποτέ δεν κατεβάλλετο ο μέγας πατριώτης, πότε ρομφαίαν έφερε, πότε σκληράς αλύσεις, επαναστάτης σήμερα και αύριον δεσμώτης. Δεν ήξευρε τι θα ειπή εκείνος ησυχία, εζήτηι μάρτυρος σταυρόν ή νίκην η ψυχή του... Ότ' η ψυχή του άφινε το κάτωχρόν του στόμα, εσείετο ο Παρθενών ο γέρων τεθλιμμένος, νομίζων μίαν στήλην του πως έχανεν ακόμα, κ' εστέναζεν η Ρούμελη, η άλκιμος παρθένος»! Ήταν (μέρος από) το περιβόητο ποίημα του Παράσχου «**Ελεγείον επί του τάφου του Στρατηγού Μακρυγιάννη**», που έγραψε το 1864 τη χρονιά που ο Στρατηγός αποδήμησε εις Κύριον. Ποιος ήταν όμως ο Γιάννης Μακρυγιάννης; Ήταν αυτός που αυτοπροσδιορίζεται στα Απομνημονεύματά του ή ένας ελεεινός καιροσκόπος, όπως τον παρουσιάζουν πολλοί μελετητές του βίου του;

Άλλο τ' Απομνημονεύματα κι άλλο η αλήθεια

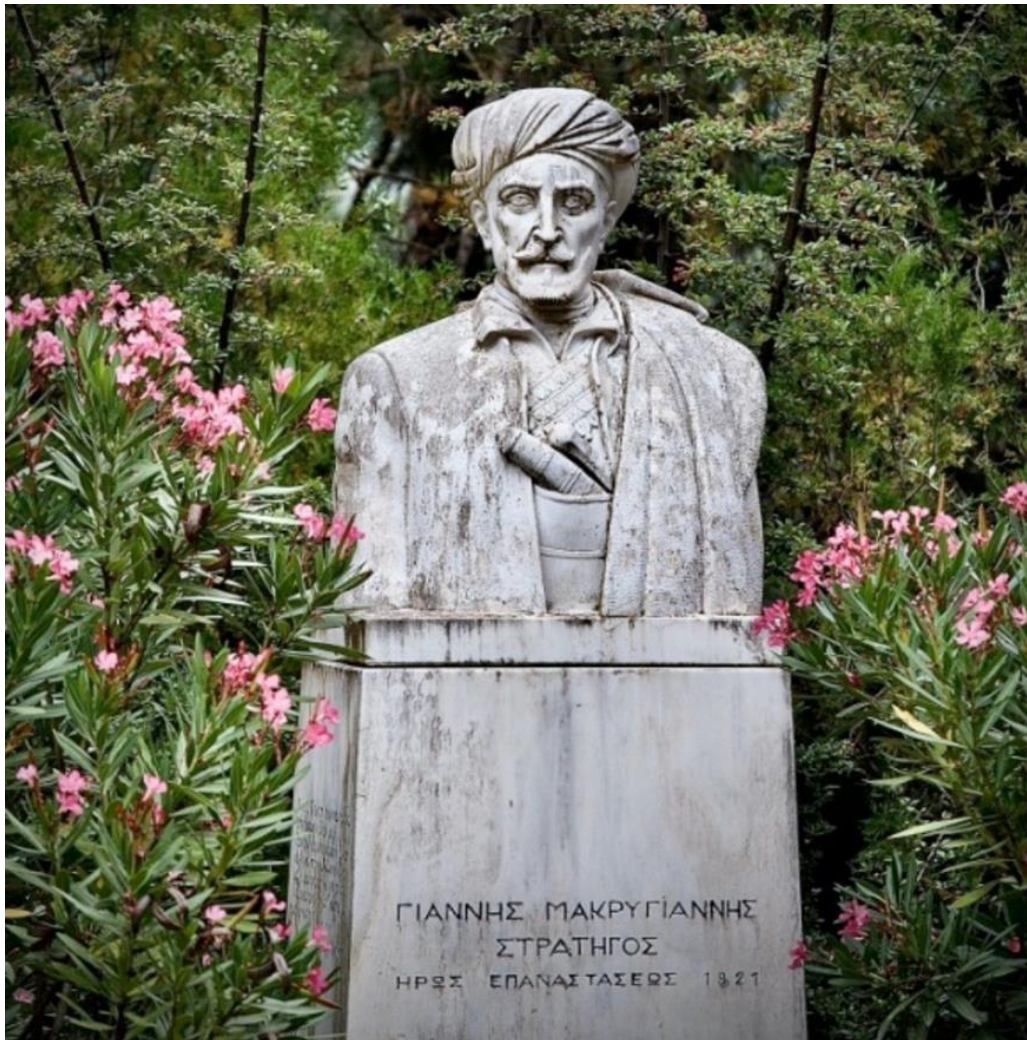
Οι λογοτέχνες της σπουδαίας γενιάς του '30: ο **Σεφέρης**, ο **Ελύτης**, ο **Λορεντζάτος**, ο **Βενέζης** και ο **Θεοτοκάς** επανασύστησαν τον Στρατηγό από τη Φωκίδα, επικεντρώνοντας στα Απομνημονεύματά του: «ως έκφραση της εθνικής ψυχής και ως μνημείο σοφού λαϊκού λόγου με υψηλή αισθητική αξία». Όμως...

«**Η φήμη του και η αξία του Μακρυγιάννη**, δεν οφείλεται βασικά στην πολεμική του δράση, που ωστόσο δεν είναι αμελητέα, όσο στη μεταθανάτιο μυθοποίηση του από τον λόγιο συμπατριώτη του, Γιάννη Βλαχογιάννη, ο οποίος ανακάλυψε και έφερε στο φως τα γνωστά πλέον Απομνημονεύματά του και στην εν συνεχεία υποστήριξη του από κάποια ιερά τέρατα της ελληνικής

διανόησης, όπως ο Παλαμάς, ο Σεφέρης, ο Ελύτης, ο Βενέζης, ο Θεοτοκάς, ο Λορεντζάτος, ο Περάνθης, την άποψη των οποίων ουδείς τόλμησε να αμφισβητήσει.

»**Δεν είναι τυχαίο** που ο διαπρεπής φιλόλογος, καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, **Γ.Π. Σαββίδης** (ο σπουδαίος μελετητής του έργου του **Καβάφη**, του Σεφέρη, του Καρυωτάκη κλπ) πρότεινε στην **Εκκλησία της Ελλάδος** να ανακηρύξει τον Μακρυγιάννη Άγιο.

Αυτά γράφει ο Θεόδωρος Δ. Παναγόπουλος στο βιβλίο του «**Όλα στο Φως**» και συνεχίζει με χειμαρρώδη ροή: «Χάρη σ' αυτήν την προβολή και κυρίως εξαιτίας της ιδιομορφίας της γραφής του, βγήκε από την αφάνεια. Σχεδόν όλοι όσοι καταπιάστηκαν με το έργο του, περιορίστηκαν στον Μακρυγιάννη «γραφιά», στο είδος, στο ύφος, στην ιδιομορφία της γλώσσας του. Και ελάχιστοι και περιορισμένα, με τον άνθρωπο Μακρυγιάννη, με τον χαρακτήρα του, το ήθος του, τη συμπεριφορά του, την πολιτική του δράση, με τις αρετές του (αν διέθετε...), τα ελαττώματά του, τη συμμετοχή του γενικότερα και την προσφορά του στον Αγώνα της Ανεξαρτησίας. Όλοι κοίταζαν το δέντρο και δεν πρόσεξαν το δάσος».

Μακρυγιάννης: αγάλματα για τους ήρωες...Λακές και θησαυροφύλακας του Κωλλέτη

Ο Μακρυγιάννης εμφανίστηκε στη δημόσια σκηνή της **Ελληνικής Επανάστασης**, ουσιαστικά στα τέλη του 1823, που κατέβηκε για πρώτη φορά στην **Πελοπόννησο** και άρχισε να αναμιγνύεται στις κομματικές διαμάχες εκείνης της περιόδου, για να συμμετάσχει στη συνέχεια, με πρωταγωνιστικό ρόλο, στον **Εμφύλιο Πόλεμο** με τα ρουμελιώτικα στρατεύματα, υπό την αρχηγία του Κωλλέτη, ως αρχηγός της φρουράς του και ως θησαυροφύλακας των χρημάτων του.

Ο Γιάννης Μακρυγιάννης υπήρξε ένας από τους πρωτεργάτες στον Εμφύλιο Πόλεμο: έγινε από τη μια μέρα στην άλλη, από χιλιάρχος, αντιστράτηγος, στρατηγός, αντάλλαγμα της απιστίας και αποστασίας του, αφού πρόδωσε τους φίλους του και προσχώρησε στους αντιπάλους τους.

Ο Καρπος Παπαδόπουλος, συναγωνιστής του στα πεδία των μαχών, γράφει ότι ήταν «ο κυριότερος μοχλός του Εμφυλίου Πολέμου που προκάλεσε τον αφανισμό του Μοριά»! Μέχρι τότε ακόμα ο Μακρυγιάννης ήταν ένας ασήμαντος μικρό καπετάνιος της Ρούμελης, δορυφόρος του **Οδυσσέα Ανδρούτσου** και του Γιάννη Γκούρα στην περιοχή της Ρούμελης και των Αθηνών· από τον Εμφύλιο και μετά βρίσκεται συνεχώς στο πλευρό του Κωλέττη στη συνέχεια του Μαυροκορδάτου και του Κουντουριώτη, τις πολιτικές επιλογές των οποίων στηρίζει ανεπιφύλακτα και, από ό,τι φαίνεται, όχι αφιλοκερδώς.

Σε κάθε περίπτωση, τον συναντάμε πάντοτε στην πλευρά του δυνατού και σε αυτόν που πληρώνει καλύτερα. Ο Μακρυγιάννης ήταν επαγγελματίας μισθοφόρος. Δεν πολεμούσε μόνο για να απελευθερωθεί ο τόπος. Πολεμούσε και για το πουγκί του, το «κεμέρι» του ακόμα όπως έλεγε ο ίδιος. Τις στρατιωτικές του υπηρεσίες τις έβγαζε σε πλειστηριασμό. Της έπαιρνε, όποιος έδινε τα περισσότερα, για αυτό είχε πάντοτε χρήματα και πλήρωνε ο ίδιος στους άνδρες του, όπως ο ίδιος κατ' επανάληψη έχει δηλώσει. Μέχρι και από τον Ιμπραήμ ζητούσε τους μισθούς των στρατιωτών του, για να του παραδώσει το φρούριο του Ναβαρίνου, τον Μάιο του 1825!

Το μακρύ χέρι της εκάστοτε εξουσίας

Υποκριτής και φιλοχρήματος. Οπαδός του δόγματος «ο σκοπός αγιάζει τα μέσα», δεν δίσταζε να πει οποιοδήποτε ψέμα ακόμα αρκεί αυτό να εξυπηρετούσε τα συμφέροντά του και τους σκοπούς του. Άφιλος και άνθρωπος χωρίς μπέσα. Πρόδιδε και πουλούσε τους συντρόφους του, χωρίς κανένα δισταγμό. Φιλοκατήγορος, ραδιούργος και ένας από τους πρώτους νταήδες - ψευτοπαλληκαράδες δηλαδή - του '21. Ο Μακρυγιάννης μαζί με τον Γκούρα, τον Θοδωράκη Γρίβα, τον Καρατάσο και τον Γεωργάκη Μαυρομιχάλη (δολοφόνο του Καποδίστρια), ήταν το μακρύ χέρι της εκάστοτε εξουσίας, οι άνθρωποι που έκαναν τις βρόμικες δουλειές. Ο Μακρυγιάννης αναλάμβανε τις δύσκολες και επικίνδυνες αποστολές γιατί αυτές είχαν το μεγαλύτερο κέρδος.

Ένα μεγάλο μπόι - γι' αυτό τον έλεγαν και Μακρυγιάννη - με ένα μικρό μυαλό, παρίστανε τον παλληκαρά και ξυλοφόρτωνε με το παραμικρό όποιον τον ενοχλούσε. Το Φεβρουάριο του 1825 επειδή ο έπαρχος Αρκαδίας Κωνσταντίνος Πελοπίδας, ένας από τους σπουδαιότερους Φιλικούς, αρνήθηκε να ικανοποιήσει αίτημα του κόμματος σακάτεψε στο ξύλο. Γράφει στα Απομνημονεύματά του ο Μακρυγιάννης: «...πήγα και τον έπιασα και του 'δωσα ένα ξύλο δια πεθαμόν, και αν δεν πήδαγε από το παλεθύρι κάτω ο διοικητής, δεν ξέρω αν έμενε ζωντανός». Λίγα χρόνια μετά, ως αρχηγός της χωροφυλακής, επί Καποδίστρια, επειδή οι καλόγεροι ενός μοναστηριού κοντά στη Γαστούνη δεν δέχτηκαν να βάλουν το άλογό του μέσα στο μοναστήρι, τους «έρριξε ένα ξύλο παστρικό»: «Πήγαν τα παιδιά να βάλουν στο μετόχι τ' άλογό μου, το παίρνουν οι καλογέροι και το απολούνε έξω. Τους έρριξα ένα ξύλο παστρικό».

Λοιδορεί, βρίζει και αποστρέφεται - στα χαρτιά - τους «νεκροθάφτες των στρατιωτικών» Κωλέττη και Μαυροκορδάτου, τον κουτό Κουντουριώτη... Εκεί που χθες έφθινε, σήμερα πίνει νερό. Ο Κωλέττης είναι «διάβολος, δόλιος, απατεώνας μπερμπάντης, γκενεράλ Κωλλέτης». Ο Μαυροκορδάτος, «το ζυμάρι των Τούρκων, ο δουλευτής αυτηνών, ο αγαπημένος των τυράγνων, το τζιράκη της Κωνσταντινουπόλεως... Όμως εκείνος του σέβεται και τους υπακούει «για να μην συμβεί καμιά διχόνοια και ακολουθήση κανένα δυστύχημα»... «Κι και εγώ πρέπει να υπομένω και να θυσιάζω εις τα οτζάκια». Όλα αυτά δια χειρός Μακρυγιάννη στα διάσημα Απομνημονεύματα.

Του έσκαβε τον λάκκο!

Ο Μακρυγιάννης διορίστηκε από τον Καποδίστρια «Γενικός αρχηγός της εκτελεστικής δύναμης της Πελοπόννησος και Σπάρτης», παρίστανε τον φίλο του Κυβερνήτη και ορκιζόταν στο όνομα του, ενώ παράλληλα του έσκαβε το λάκκο κρυφά. Το βράδυ ενώ έτρωγαν μαζί ορκίζονταν: «εγώ, πατρίδα δοξάζω, θρησκεία και την εξοχότη σου...» και το πρωί γύρευε να του στείλουν από την Ύδρα 2000 τάλιρα για να εξαγοράσει τον φρούραρχο του Παλαμηδίου, να το καταλάβει ο ίδιος και να

υποχρεώσει τον Κυβερνήτη σε παραίτηση επειδή ήταν «τύραννος απατεώνας και δόλιος».

Την ίδια περίοδο, όπως γράφει ο **Νικόλαος Σπηλιάδης** στο βιβλίο του «Αναίρεσις», ήτο μετά των ολιγαρχικών και ιδία μετά των Μαυρομιχαλαίων και έκραζεν στεντορείως «σύνταγμα», αλλά αφού εδήωσε την χώραν, μετά των άλλων συνταγματικών λίαν «συνταγματικώς» εχλεύαζε το σύνταγμα και φέρων την χείρας εις στο θυλάκιον ως ίνα δείξη το βαλάντιο αυτού έλεγε: «Να το σύνταγμα...!». Αληθέστατον είναι ότι ο ανήρ ούτος, γνωστός εν Ελλάδι ως εις των Ελλήνων των μη ενάρετων»!

Ο Μακρυγιάννης δικαιολογεί και δικαιώνει τους δολοφόνους του Καποδίστρια: «... πολύ τους καταφρόνεσε... που δεν είχαν ούτε ψωμί να φάνε... Και αποφάσισαν να τον σκοτώσουν και να πεθάνουν»!

Του περνούσε η ιδέα ότι μπορούσε να κυβερνήσει την Ελλάδα...Κορδάτος: πίστευε, πως μόνο αυτός ήταν πατριώτης

Ο Γιάννης Κορδάτος στη «Μεγάλη Ιστορία της Ελλάδας» του γράφει: «Ήτανε πνεύμα ανήσυχο (ο Μακρυγιάννης) και επειδή δεν τον πολυλογάριαζαν οι τρανοί πολιτικοί, καθώς και οι αυλικοί, πότε τα 'βαζε με τους πολιτικούς και πότε με τους αυλικούς. Εγωκεντρικός τύπος, πίστευε, πως μόνο αυτός ήταν πατριώτης και μυαλωμένος. Του περνούσε η ιδέα ότι μπορούσε να κυβερνήσει την Ελλάδα. Και, ακόμα, επειδή ύστερα από το 1843

οι ελληνοτουρκικές σχέσεις πολλές φορές διαταράχτηκαν, ο Μακρυγιάννης πίστεψε πως μπορούσε να παίξει το ρόλο αρχηγού ενός απελευθερωτικού κινήματος στη Θεσσαλία και Ήπειρο».

Αντιφατικός και καιροσκόπος, ο Μακρυγιάννης έλεγε για το **βασιλιά Όθωνα**, τον «πίτροπο του Θεού, τον κουμπάρο» του: «Εγώ τώρα προσκυνώ Θεόν, πατρίδα και βασιλέα» Και την ίδια στιγμή τον κατασκόπευε: «...είχα ανθρώπους ορκισμένους και ήξερα τι γίνεται εις τον ίδιον τον βασιλέα». Ο Όθωνας όμως, δεν ήταν Καποδίστριας. Τον καταδίκασε σε θάνατο, τον Μακρυγιάννη, όταν αποδείχτηκε ότι συνωμοτούσε εναντίον του. Και σίγουρα θα του έκοβε το κεφάλι αν δεν έχανε τα μυαλά του, ο Μακρυγιάννης.

Μέσω των απομνημονευμάτων του, ο Μακρυγιάννης αυτοπαρουσιάζεται. ή πιο σωστά αυτοδιαφημίζεται, ως ειλικρινής προστάτης των αδυνάτων και ανήμπορων, γενναίος, αδιάφθορος, ακέραιος, φερέγγυος, έντιμος, ανιδιοτελής, αντικειμενικός, αξιόπιστος κήρυκας της αλήθειας, μοναδικός ευαγγελιστής της αρετής και του πατριωτισμού και πάντα αδικημένος.

Όλα αυτά μόνο στη θεωρία και στα χαρτιά. Στην πραγματικότητα θεωρεί όλους τους άλλους κατώτερους των περιστάσεων, δειλούς, ιδιοτελείς, φιλοχρήματους, ξεπουλημένους, απάτριδες, προδότες. Έτσι δικαιολογημένα γίνεται βίαιος, επιθετικός, παρορμητικός, φιλύποπτος, διώκτης των «αδικηταδων».

Συμμαχεί με αυτούς που αποκαλούσε επίορκους και πουλημένους, έχει συμμετοχή στον διωγμό του Οδυσσέα Ανδρούτσου κατά τον Εμφύλιο Πόλεμο, στο φόνο του Πάνου Κολοκοτρώνη, στη φυλάκιση του Θοδωρή Κολοκοτρώνη, στην κάθοδο του Γκούρα στην Πελοπόννησο, στη λεηλασία του Μοριά, στη συνωμοσία κατά του Καποδίστρια.

Σιμόπουλος: ούτε υποψία αυτοελέγχου, πουθενά ενδοιασμός

Ο δημοσιογράφος και ιστοριοδίφης **Κυριάκος Σιμόπουλος** στο βιβλίο του «Ιδεολογία και αξιοπιστία του Μακρυγιάννη»,

εκδόσεις Στάχυ, γράφει: «Ο Μακρυγιάννης βλέπει πού γέρνει η ζυγαριά της πολιτικής διαμάχης και εγκαίρως επιχειρεί τη μεταπήδηση στο στρατόπεδο των ισχυρότερων. Μ' όλο που γράφει τις αναμνήσεις του χρόνια πολλά ύστερα από τα γεγονότα, δεν μπορεί να τα αντικρούσει με νηφαλιότητα. Ούτε υποψία αυτοελέγχου, πουθενά ενδοιασμός, ούτε ίχνος μεταμέλειας· ρίχτηκε στον εμφύλιο με ορμή και λύσσα, απaráλλαχτα όπως πολέμησε τους Τούρκους. Και χειρότερα ακόμα. Με αγριότερο μίσος και κυρίως με καταφρόνηση. Στους Τούρκους αναγνωρίζει ανδρεία και υπερηφάνεια, στους αδελφούς, στους χθεσινούς συντρόφους και τώρα θανάσιμους εχθρούς, όχι. Όλοι είναι δειλοί και ανάξιοι»!

Και ο Κυριάκος Σιμόπουλος κρίνει και τον Μακρυγιάννη ως συγγραφέα των Απομνημονευμάτων: «Ο Μακρυγιάννης είναι ειλικρινής αλλά όχι αντικειμενικός, αυθόρμητος αλλά όχι πάντοτε αξιόπιστος, ακέραιος αλλά όχι ανεπηρέαστος. Υπάρχει παρρησία και αρετή αλλά συχνά όχι φερεγγυότητα. Δίνει παραστατικά την ατμόσφαιρα αλλά όχι το ακριβές περίγραμμα, προσφέρει μια εκδοχή του γεγονότος, με τη δική του όραση, αλλά όχι το αυθεντικό γεγονός. Ούτε το βάθος ούτε τις προεκτάσεις.»

«Αντιφατική φυσιογνωμία - γράφει ο Κωστής Βατικιώτης στο ένθετο Επτά Ημέρες (8 Ιουνίου του 1997) της εφημερίδας «Καθημερινή» - ήρθε σε ρήξη με συναγωνιστές του για καθαρά οικονομικούς λόγους για τη διανομή οικοπέδων στην αθηναϊκή γη. Χαρακτηρίστηκε ισχυρά φιλοχρήματα προσωπικότητα, καθώς φαίνεται πως σχετίστηκε με τις ενδοοικογενειακές αναλώσεις των δανείων που συνήψαν οι ελληνικές κυβερνήσεις. Δήλωσε επίσης, κατά τη διάρκεια της Α' Εθνικής Συνελεύσεως των Ελλήνων (1843-1844): «Αν είναι να μείνωμε ημείς νηστικοί, ας πάη στο διάβολο η ελευθερία». Ο Μακρυγιάννης ήταν ένας από τους πλουσιότερους Έλληνες του καιρού του, με ανυπολόγιστη περιουσία.

Ο Στρατηγός Μακρυγιάννης στα τελευταία χρόνια της ζωής του. Πίνακας του Αιμίλιου Προσαλέντη. Στα χείλη μέλι και στην καρδιά φαρμάκι

Αποκαλυπτική η περιγραφή του Γεωργίου Γαζή, του ηπειρώτη συγγραφέα και βιογράφου (Μάρκου Μπότσαρη και Καραϊσκάκη), πρώην γραμματέας, συμβούλου και χιλίαρχου του στρατηγού Καραϊσκάκη: «Είχε στα χείλη μέλι και στην καρδιά φαρμάκι (ο Μακρυγιάννης). Όθεν και πολιτευόμενος κατά την αρέσκειαν των ισχυρών, είλκυε την εύνοιαν αυτών και δεν τον άφηναν να έβγη έξω εις τας επικινδύνους μάχας κατά των εχθρών. Τοιουτοτρόπως λοιπόν αγωνιζόμενος ως επί πλείστον, η σφάλιζε και την ζωή του, εγέμιζε δε και το πουγκί του».

Οι στίχοι τραγουδιού τα λένε πιο επικά: Άι-Γιάννη Μακρυγιάννη ποιητή, ασκητή, πολεμιστή, αστεροकुνηγέ, σαρανταπληγιασμένε κι απροσκύνητε...

Ο Μακρυγιάννης πέθανε στις 27 Απριλίου του 1864 στην Αθήνα, «εξ υπερβαλλούσης σωματικής εξαντλήσεως», σε ηλικία 67 ετών. Η πρώτη φορά που ετέθη ζήτημα ψυχικής υγείας του Μακρυγιάννη ήταν με έγγραφο του υπουργού Στρατιωτικών Σπύρου Σπυρομήλιου προς τον ανακριτή, την 1η Απριλίου του 1852. Κατά τη διάρκεια της δίκης του Μακρυγιάννη, κλήθηκαν να καταθέσουν και **γιατροί** σχετικά με το αν «εβλάφθη τας φρένας» ο Μακρυγιάννης· κατέθεσαν ο δόκιμος ιατρός Περικλής Σούτσος, ότι: «ο άνθρωπος δεν είναι εις κατάστασιν μανίας, αλλ' εις κατάστασιν μονομανίας προελθούσης από θρησκευτικά αίτια», ο οικογενειακός γιατρός Αλέξανδρος Βενιζέλος, ο οποίος τόνισε ότι: «...η σειρά της ομιλίας του ήτο ενίοτε συγκεχυμένη». Η σύζυγος του Μακρυγιάννη είχε επιβεβαιώσει ότι ο άνδρας της βλέπει οράματα και ακούει φωνές. Δεν είναι λίγοι εκείνοι που θεωρούν, ότι ο Μακρυγιάννης «έκανε τον τρελό» για να γλυτώσει το κεφάλι του! Και το γλύτωσε...

Οι ποιητές υποκλίθηκαν!

Και ο Σικελιανός, αλλά και ο Σεφέρης, έχουν αφιερώσει ποίημα στη «Μνήμη του Μακρυγιάννη»!

Γράφει ο Άγγελος Σικελιανός: «Χαρά σ' εκείόν που πρωτοσήκωσε, απ' τις σκόνες σκεπασμένο, το δίστομο σπαθί του Λόγου Σου στον ήλιο, Μακρυγιάννη, κι είδε που οι κόφες του μεμιάς ξαστράψαν, ανέγγιχτες, στο φως, κι οι πλευρές του λάμπαν γυμνές, σα να 'βγαιναν την ίδια τούτην ώρα από τ' ακόνι».... Λυρισμός!

Και ο Νομπελίστας Γιώργος Σεφέρης: «κι ο Μακρυγιάννης σάπιος απ' τις πληγές δυο στο κεφάλι κι άλλες στο λαιμό και στο ποδάρι? το χέρι χωρίς κόκαλα και σίδερα στη γαστέρα για να κρατιούνται τ' άντερα – γεμάτος όνειρα σαν το μεγάλο δέντρο γράφοντας γράμματα στο Θεό».

Άλλωστε ο Σεφέρης ήταν από τους διαπρύσιους υποστηρικτές

των Απομνημονευμάτων: «Το περιεχόμενο της γραφής του Μακρυγιάννη είναι ο ατελείωτος και ο τραγικός αγώνας ενός ανθρώπου, που με όλα τα ένστικτα της φυλής του ριζωμένα βαθιά μέσα στα σπλάχνα, αναζητά την ελευθερία, το δίκαιο, την ανθρωπιά».

«**Μπάρμπα Γιάννη Μακρυγιάννη** δεν μας τα 'γραψες σωστά», έγραψε ο **Νίκος Γκάτσος** κι ας λάβουμε τούτο τον στίχο στην κυριολεξία του κι ας κλείσουμε με τον στίχο που ακολουθούσε: «Δες ο Έλληνας τι κάνει για ν' ανέβει πιο ψηλά». Αμ είχε δει και το 'ξερε καλύτερα από πολλούς ο πονηρός και φιλοχρήματος Μακρυγιάννης!

Πηγές:

Θεόδωρος Δ. Παναγόπουλος: «Όλα στο Φως» εκδόσεις Εναλιος.

Κυριάκος Σιμόπουλος: «Ιδεολογία και αξιοπιστία του

Μακρυγιάννη», εκδόσεις Στάχυ.

Κωνσταντίνος Βατικιώτης: «Ιωάννης Μακρυγιάννης: Διακόσια χρόνια από τη γέννησή του».

Γιάννης Κορδάτος: «Μεγάλη Ιστορία της Ελλάδας».

ΠΗΓΗ ΑΡΘΡΟΥ:

<https://www.ethnos.gr/history/article/270453/xexasteotimathategiatonioannhmakrygiannhhtan telikadhthenhroasparadopistossynomothsdiprosoposkinhthriosmoxlostoyemfylioy>